

ANGVSTIA 29, 2025

ANGVSTIA

29

Revista
Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni

Editura ANGVSTIA
Sf. Gheorghe
2025

Redactor șef

ALEXANDRU POPA

Colegiu de redacție

COSMINA-MARCELA OLTEAN

DAN-LUCIAN BUZEA

Orice corespondență se va trimite pe adresa:
Please send any mail to the following address:

MUZEUL NAȚIONAL AL CARPAȚILOR RĂSĂRITENI

Sfântu Gheorghe, Str. Gábor Áron nr. 16

520008, jud. Covasna

Telefon/fax: +40 267 314139

e-mail: secretariat@mncr.ro

web: angvstia.mncr.ro

ISSN 2602 – 0653

ISSN-L 1454 – 8275

Cuprins – Table of Contents

STUDII ȘI CERCETĂRI DE ARHEOLOGIE (*Archaeological studies and researches*)

Dan-Lucian BUZEA, Marius-Mihai CIUTĂ, Dan ȘTEFAN, O reprezentare plastică, antropomorfă, descoperită în situl arheologic de la Arcuș – Platoul Târgului (Vásártető) – zona estică (jud. Covasna). *An anthropomorphic plastic representation discovered at the archaeological site of Arcuș – Platoul Târgului (Vásártető) – eastern area (Covasna County)* 9

PUSKÁS József, Dan-Lucian BUZEA, Alexandru POPA, Luca-Paul PUPEZĂ, Săpăturile arheologice preventive efectuate în situl Sfântu Gheorghe–Hosszú în anul 2025. *Rescue excavations at Sfântu Gheorghe–Hosszú site made in 2025* 31

Imola KELEMEN, Exploatarea resurselor animale la sfârșitul epocii bronzului. Studiul arheozoologic al materialului faunistic din așezarea Gáva de la Sfântu Gheorghe–Hosszú (jud. Covasna). *Exploitation of animal resources at the end of the Bronze Age. Archaeozoological study of the faunal material from the Gáva settlement at Sfântu Gheorghe–Hosszú (Covasna County)* 47

Luca-Paul PUPEZĂ, Dan-Lucian BUZEA, Accesul în Cetatea Zânelor de la Covasna. Câteva ipoteze. *Access to the Fairies Fortress from Covasna. Some hypotheses* 57

Dan ȘTEFAN, Arheometalurgia fierului în Depresiunile din sud-estul Transilvaniei: analiza distribuției spațiale și unele contribuții analitice. *Iron Archaeometallurgy in Southeastern Transylvania: Spatial Patterns and Preliminary Analytical Insights* 77

Ovidiu ȚENȚEA, Alexandru POPA, Cumidava–Râșnov. Raport preliminar al cercetărilor geofizice recente din castru și așezarea civilă. *Cumidava–Râșnov. Preliminary Report on the Recent Geophysical Investigations in the Fort and Civil Settlement* 95

VISY Zsolt, The Archaeological Excavation in the Military Bath of the Castellum of Inlăceni/Énlaka in 2025. *Cercetări arheologice în baia militară a castrului de la Inlăceni/Énlaka în 2025* 109

STUDII DE ETNOGRAFIE (*Studies in Ethnography*)

Tatiana SCURTU, Portul popular românesc din Trei Scaune în secolele XVIII-XIX *The Romanian Traditional Costume of Three Seats in the 18th–19th Centuries* 121

BARTÓK Iuliana Elisabeta, Ghețăriile de la Castelul Mikó din satul Olteni, com. Bodoc, jud. Covasna *The ice houses at Mikó Castle in Olteni village, Bodoc commune, Covasna County* 127

RECENZIE (*Book review*)

Alexandru POPA, Recenzie la Alina Streinu – Vase antice de sticlă din Colecția „Maria și Dr. George Severeanu”, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște 2019” – ISBN 9786065374478. *Review*

of Alina Streinu – Ancient Glass Vessels from the “Maria and Dr. George Severeanu” Collection, Cetatea de Scaun Publishing House, Târgoviște, 2019 – ISBN 9786065374478 153

CRONICA ACTIVITĂȚILOR MUZEULUI (*Activity report of the museum*)

Cosmina-Marcela OLTEAN, Cristina-Ioana FELEA-BAUBEC, *Cronica activității Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni pentru anul 2024. The National Museum of Eastern Carpathians Activity Report on 2024 159*

Studii și cercetări de arheologie

Archaeological studies and researches

Portul popular românesc din Trei Scaune în secolele XVIII-XIX

The Romanian Traditional Costume of Trei Scaune Region in the 18th–19th Centuries

Tatiana SCURTU¹

Cuvinte-cheie: costumul popular românesc, Imperiul Habsburgic, patrimoniu cultural, secolele XVII-XIX, Trei Scaune

Keywords: *Romanian folk costume, Habsburg Empire, cultural heritage, 18th-19th centuries, Trei Scaune Region*

ABSTRACT

The foreign policy of the Habsburg Monarchy creates the conditions for the integration of south-eastern Transylvania into its commercial circuit, thus making it possible for Romanian trade to enter the European circuit. The merchant trade, the mule herding and transhumant shepherding were the basic occupations of the inhabitants of the border localities of the Trei Scaune Region (Háromszék), which is also reflected in the Romanian folk costume in this area. The documents found in the Archives relate to trading in raw materials for traditional clothing made of hemp, leather or fur. The monographic studies of the localities of the Intra-carpadian Arc carried out at the end of the 19th century by Hungarian and Romanian researchers capture the elements of Romanian folk costumes, described in detail and found today in personal collections or in museums throughout the country.

La cumpăna dintre secolele XVIII-XIX, economia și structurile sociale din Transilvania au fost marcate de opțiunile și direcțiile de politică economică ale Vienei.² Odată cu emiterea Edictului de toleranță din 8 noiembrie 1781 de către împăratul Iosif al II-lea, abolirea iobăgiei prin ordonanța împăratului Iosif al II-lea din 22 august 1785, măsurile de reducere a obligațiilor feudale, precum și de dezvoltare a învățământului, dar și a sistemului juridic, prin reformele dreptului civil și penal, se poate vorbi și despre dezvoltarea statelor din Imperiul Habsburgic prin industrializare și prin dezvoltarea

transporturilor. Pornind de la dezvoltarea economică transilvăneană sub dominație austriacă, și în viața culturală se resimte promovarea intereselor Curții vieneze, prin sprijinirea bisericii catolice, dar cu influențe benefice pentru majoritatea locuitorilor, într-un spațiu de interferență atât culturală, cât și confesională. „Definierea specificului etno-cultural presupune și analiza portului popular, care reprezintă mult mai mult decât un simplu domeniu al artei populare.”³ „Costumul popular intră în rezonanță cu mediul geografic înconjurător, cu clima, cu ritmul anotimpurilor, cu vârsta, ocupațiile, statutul social și material al purtătorilor săi, dar și cu ocaziile cotidiene și sărbătorești în care este

¹ Institutul de Cercetări Socio-Umane, Târgu-Mureș, jud. Mureș, tatianascurtu9@gmail.com.

² Lumperdean, et alii 2008, 94.

³ Marc 2012, 114.

îmbrăcat, fiind o expresie a metamorfозării vârstelor și mentalităților aferente, o emblemă de identificare, o manifestare a spațiului local și universal în același timp.”⁴

Începând cu secolul al XVIII-lea, în documentele din Arhivele Naționale Covasna se regăsesc informații cu privire la vânzarea hainelor și a produselor din piele sau din blană, precum și la prelucrarea cânepei, ca materie primă pentru pânza portului popular.

La 25 iulie 1776 este transmis un ordin gubernial prin care se comunică rescrip-tul regal referitor la aprobarea vânzării în târguri și bâlciuri a pieilor crude de oaie și a hainelor cu blană de oaie.⁵

La 31 martie 1778 se comunică rescrip-tul regal cu privire la modul de prelucrare a pieilor crude pentru opinci, de către români și alții. Se interzice vânzarea lor în piețe și târguri.⁶

La 23 mai 1800 este emis ordinul gubernial către oficialitatea scaunului Trei Scaune cu privire la plângerea iobagilor din localitatea Baraolt referitoare la obligațiile lor față de nobili de a toarce cânepă. În ordin se precizează că numai dacă era în obicei, se admite ca iobagii să toarcă patru „funzi de cânepă”.⁷

În Colecția de documente din arhiva Centrului Ecleziastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan” din Sf. Gheorghe se află studiul etnografic și folcloric privind localitatea natală, întocmit în perioada 1946–1960 de episcopul Veniamin Nistor, născut în 1886 la Araci, în care autorul abordează teme inedite, printre care și descrierea vestimentației românilor din sud-estul Transilvaniei de la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Astfel, portul bărbătesc este compus din următoarele elemente: căciulă sau pălărie neagră de pănură, cămașă simplă de

cânepă sau de in ce caracteriza ocupațiile lor, în special aceea de păstorit transhumant, cioareci (pantaloni), laibărul (vesta), bundă (pieptar) din piele de oaie împodobit cu cusături de flori, zăbun (scurteică) de piele sau postav, zeghe (cojoc) de postav, papuci (ghete) numiți și țipici, de piele de vițel, cizme sau opinci, șerpar (chimir) de piele ori postav cu tricolor sau o curea de piele de porc. Femeile poartă ie făcută de mâna lor, adusă cu ele în lada de zestre din localitatea de baștină și păstrată din generație în generație, laibăr (manta), androc (fustă), rochie, în picioare poartă ghete (papuci).⁸

În zona Covasnei, una de interferență a elementelor culturale transilvănene cu cele din Moldova și Țara Românească, există colecții familiale de port popular feminin, de la sfârșitul secolului al XIX-lea, adus în Trei Scaune din Vrancea, Sibiu sau Olt, de către femeile căsătorite cu bărbații de aici care practicau păstoritul transhumant. Multe dintre obiectele de patrimoniu mai vechi ale localnicilor, cum sunt cele de port popular, au fost distruse la nefericitele evenimente desfășurate în timpul Dictatului de la Viena (1940–1944), când românii au fost forțați să plece din casele lor doar cu hainele de pe ei, iar la întoarcerea acasă nu au mai găsit nimic. În localitatea Zăbala, Alexandra Pintrijel-Hagiu deține o asemenea colecție de piese vestimentare cu o vechime de peste 100-150 de ani, create de către femeile din familie, stabilite pe aceste meleaguri și aduse aici în lada lor de zestre. Printre acestea, de la finalul secolului al XIX-lea, păstrează o ie din Olt cusută cu fir de mătase alb și negru pe pânză țesută la război, împodobită cu paiete mici suflate cu aur și o maramă din Șeica Mare de borangic țesut la război, împodobită cu ornamente geometrice realizate din fire albe și aurii de mătase naturală (Fig. 1).

⁴ Bătcă 2006, 5.

⁵ ANC, Fond 20, dos. 291, 5.

⁶ Ibidem, dos. 273, 1-3.

⁷ ANC, Fond 8, dos. 792, 6.

⁸ Lăcătușu 1997, 378-379.

Fig. 1. Cămașă de femeie din Zăbala, sfârșitul secolului al XIX-lea
Fig. 1. Woman's shirt from Zăbala, late 19th century

Fig. 2. Haină de mire din Întorsura Buzăului, începutul secolului al XX-lea
Fig. 2. Bridegroom's Coat from Întorsura Buzăului, Early 20th Century

Observatorii maghiari descriu în diverse lucrări portul românesc, acesta fiind compus la bărbați din cămașă lungă și largă, care ar ajunge până la călcâi, dacă nu ar fi ridicată cu un brâu, pantaloni albi, strâmți, din postav, pe care îi numesc ciorapi sau izmene, pe vreme urâtă poartă o haină numită ținură, sucman sau zeghe, din piele sau postav, de culoare neagră, iar iarna poartă cojoc de oaie. În picioare poartă opinci sau cizme și pe cap, pălării cu bordură lată sau căciulă din blană de oaie.⁹

De asemenea, patrimoniul etnografic al Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni din Sfântu Gheorghe este alcătuit din 1870 de obiecte, dintre care am selectat câteva piese de port popular reprezentative pentru Trei Scaune, datate de la începutul secolului XX, ce atestă continuitatea dăinuirii românești în Trei Scaune, cu evoluția sa firească: o cămașă din

Covasna, purtată de femei necăsătorite, cu motive florale în broderie de mătase; poale din portul popular femeiesc din Covasna, lucrate din bumbac de culoare albă, în partea inferioară are aplicat ajur ales cu acul; haină de ginere din Întorsura Buzăului, confecționată din postav albastru cu două buzunare laterale și unul amplasat în partea superioară stângă, cu 6 nasturi dubli (Fig. 2); batic de mireasă din Întorsura Buzăului, cu decor floral imprimat; ȋțari albi pentru port popular bărbătesc din Mărtănuș, lucrați din lână țigaie; cămașă de mire din Covasna, confecționată din pânză de in, ornamentată cu dantelă albă aplicată pe piept, guler și manșete; cămașă bărbătească din Zăbala, lungă până la genunchi, cu croi clasic dintr-o foaie de pânză pentru față și spate și 3 cline în lateral, are decor amplasat la gât și încheietura mânecilor, cu modele geometrice; cămașă femeiască din Covasna,

⁹ Mitu M., Mitu S. 2014, 317.

confectionată din pânză de casă, ornamentată pe mâneci, guler, piept și spate, pieptul și spatele prezintă motive cu flori și frunze stilizate ș.a.

După 1848, în Europa se dezvoltă ideea organizării unor expoziții industriale, odată cu progresele din acest domeniu. Astfel încep să se organizeze expoziții la Londra, în anul 1851 și 1862, la Paris în 1855 și 1867 și la Viena în 1873.¹⁰ Despre „exposițiunea universală de la Viena” aflăm foarte multe detalii din „Gazeta Transilvaniei” din 1873. Astfel, este prezentat un articol din ziarul vienez Vanderer, în care se fac următoarele aprecieri asupra secțiunii române de la expoziție: „aruncându-ne privirea spre înaltele dulapuri de pe ambele părți ale intrării în expoziția română, unde sunt expuse costumele naționale, aici se regăsesc acele costume pitorești pe care le-am admirat adeseori în partea transilvăneană, cu deosebire, că aceste costume cu adevărat române denotă o mai nimerită lucrare în ceea ce privește culoarea și ornamentul. Costumele femeiești sunt de o atracție deosebită, mai cu seamă cel de borangic, cusut cu argint și numit zelvecă (fotă), cu șorțul său lat, cusut cu aur și cu multe culori strălucitoare, marama sau vălul aerian, țesut în arabescuri fine, de aur și mătase, ia de aceeași stofă, încărcată cu abundență cu cele mai alegorice cusături bizantine după tradițiile mănăstirești. Variațiunea desenului este într-adevăr demnă de admirație. Cingătoarele sunt de două feluri: late, de lână, numite brâuri, și de desubt înguste, în genere, de lână roșie, și altele împodobite cu ciucurași, numite bete (bată). Nu mai puțin pitorești sunt și costumele bărbătești. Mantalele sunt de culoare albă, cusute cu flori și arabescuri negre, de mai multe culori sau brune, colorate cu extract de tanin. În același stil, însă ceva mai bogate, sunt cojoacele și pieptarele.”¹¹

Asociația Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român (ASTRA) a fost înființată la Sibiu în 1861, iar dintre intelectualii români născuți în Arcul Intracarpatic, Patriarhul Miron Cristea și scriitorul Octavian Codru Tăslăuanu s-au înscris în programele ASTREI care vizau edificarea și funcționarea Muzeului „Asociațiunii”, instituție deschisă publicului în anul 1905, de a cărui înzestrare se ocupă chiar O.C. Tăslăuanu, care „propune o structură tematică compusă din șase direcții principale: comuna, biserica și școala, casa și gospodăria țăranului, ocupațiile țăranului (agricultura, păstoritul și creșterea vitelor, pescuitul și vânatul, industria de casă), porturi și tipuri țărănești, obiceiuri și instrumente muzicale”,¹² ocupându-se de colectarea pieselor valoroase din Arcul Intracarpatic: „amintim, în deosebi, obiectele de interes etnografic adunate în comunele Bilbor și Bran.”¹³

În secolul al XIX-lea, țesăturile au împodobit și locuințele țărănești tradiționale, evoluând odată cu progresul tehnic și purtând amprenta creatorului, exprimau o marcă a identității sale etnice și culturale, dar și bunăstarea gospodarului. Se realizau din lână, cânepă, in și bumbac. Colecția Port – Textile a Muzeului Civilizației Transilvane ASTRA din Sibiu numără 9.267 de bunuri muzeale. Sudul Transilvaniei este reprezentat de 4.600 de obiecte, dintre care 2.200 sunt bunuri textile.¹⁴ Printre acestea păstrează țoluri de pat din cânepă și lână, țesute în război; păretare cu motive geometrice din lână, foi de culme din cânepă și lână, fețe de masă din cânepă și lână, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, din Țara Bârsei, de asemenea, piese de port popular femeiesc, bărbătesc, de copii, cingători, încălțăminte, podoabe din mărgelă, pânzături și metal, obiecte ceremoniale sau

¹⁰ Ardos 1974, 323.

¹¹ Gazeta Transilvaniei 1873, 3.

¹² Bucur 2016, 265.

¹³ Transilvania 1910, 205.

¹⁴ Găvan 2010, 7.

Figura 3. Miklós Barabás (1810–1898), Familie română în drum spre târg, 1843–1844

Figure 3. Miklós Barabás (1810–1898), Romanian family on their way to the fair, 1843–1844

de uz personal. Astfel, la casa Șimon din Bran (Brașov), nr. 21A, am regăsit, pe lângă obiectele de mobilier și de uz casnic, și un costum popular femeiesc.

Portul popular românesc din Arcul Intracarpatic, definindu-se prin culoare, frumusețe, diversitate și strălucire, se regăsește în lucrările pictorilor români sau străini din secolul al XIX-lea. Un exemplu reprezentativ este pictorul Miklós Barabás (1810–1898), născut în Mărcușa, scaunul Trei Scaune, cunoscut pentru arta portretistică, realizând portretele unor personalități precum împăratul Austriei și rege al Ungariei Francisc Iosif I (1852),

familia domnitorului Alexandru Dimitrie Ghica sau avocatul Emanoil Gojdu (1844 și 1873), care și-a lăsat prin testament averea pentru acordarea burselor studenților și ajutorul preoților ortodocși din Transilvania. Barabás este autorul picturii în ulei pe pânză „Familie de români în drum spre târg” (1843–1844), în care se poate distinge portul popular românesc femeiesc și bărbătesc descris mai sus, dar și relația armonioasă dintre membrii acestei familii (Fig. 3).¹⁵

Antecedentele picturale pentru această lucrare au fost gravurile etnografice

¹⁵ Galeria Națională a Ungariei.

înfrățind costumele tipice ale grupurilor etnice care trăiau în Imperiul Habsburgic. Autorul a acordat o mare atenție redării cu precizie a detaliilor etnografice și a peisajelor transilvane. Lucrarea emană o atmosferă pașnică, melancolică, ce manifestă o noțiune idealizantă a figurilor populare și a vieții lor.¹⁶ „Definitivat în 1844 și expus la Viena la expoziția din primăvara acestui an, acest tablou ce denotă maturitatea artistică a lui Barabás s-a bucurat de un mare succes atât la Viena, cât și la Pesta, devenind una din lucrările de referință ale Galeriei Naționale a Ungariei. În anul 1844, când lucrarea a fost cumpărată, artistului i s-a plătit fabuloasa sumă de 276 zloți de argint și a fost considerată, pe bună dreptate, cea mai frumoasă scenă de gen a epocii.”¹⁷ A fost remarcat faptul că portul figurii masculine surprinse în această compoziție este asemănător cu cel al

dacilor din statuile de pe Arcul lui Constantin din Roma, ceea ce ne demonstrează că portul popular românesc s-a păstrat și s-a transmis de veacuri și în Arcul Intra-carpatic. Muzeul Țării Crișurilor din Oradea deține o variantă de aceleași dimensiuni a lucrării „Mocani sălișteni îndreptându-se spre târg”, iar Muzeul Național Secuiesc din Sf. Gheorghe are în inventar mai multe portrete ale artistului mărcușan.

Patrimoniul cultural românesc din scaunul Trei Scaune rămâne mărturie a acestei perioade, rezistând vitregiilor timpului, fiind alcătuit din bunuri imobile: biserici ortodoxe și greco-catolice, școli confesionale, case parohiale și locuințe, patrimoniul material: carte veche și rară bisericească, icoane pe lemn și pe sticlă, obiecte de cult, port popular și imaterial: folclor, meșteșuguri, jocuri, ritualuri, tradiții strămoșești etc.

Bibliografie / Bibliography

Arhivele Naționale Covasna (ANC), Fond 20. *Primăria orașului Tg. Secuiesc*, inv. 942, dos. 291;

ANC, Fond 8. *Scaunul Trei Scaune*, inv. 819, dos. 792;

Arhiva personală Alexandra Pintrijel-Hagiu, Zăbala, jud. Covasna;

Ardos A.-M. 1974, Date privind participarea Transilvaniei la expoziția mondială de la Viena (1873), în *Acta Musei Napocensis*, 323;

Bâtcă M. 2006, Costumul popular românesc, Centrul Național pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale, București;

Bucur M. 2016, Octavian C. Tăslăuanu – personalitate marcantă pentru istoria conservării și restaurării din România, în *Cibinum*, 265;

Chifor A. 2014, Lucrări în stil biedermeier în Colecția Muzeului Țării Crișurilor – Oradea, în *Biharea*, 85; *Gazeta Transilvaniei*, 1873, 3;

Găvan E. 2010, Țesături de interior: sudul Transilvaniei, Astra Museum, Sibiu: 7.

Lăcătușu I. 1997, Note etnografice și folclorice ale episcopului Veniamin Nistor privind localitatea Araci, în *Angvstia*, Sfântu Gheorghe: 378-379;

Lumperdean I., Graf R., Nagler Th. 2008, Economie și structuri sociale, în *Istoria Transilvaniei, Vol. III, (de la 1711 până la 1918)*, Cluj-Napoca: 94;

Marc D. 2012, Protejarea identităților culturale în procesele globale prin cercetarea, conservarea și valorificarea patrimoniului cultural etnologic din comunitățile românești;

Mitu M., Mitu S. 2014, Ungurii despre români, Polirom, Iași; *Transilvania*, 1910, 205;

Galeria Națională a Ungariei; <https://en.mng.hu/artworks/54309/>, 11.02.2025.

¹⁶ <https://en.mng.hu/artworks/54309/>

¹⁷ Chifor 2014, 85.